

Sygn. akt IV CSK 459/14

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 29 kwietnia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maria Szulc (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Antoni Górski

SSN Hubert Wrzeszcz

w sprawie z powództwa Fundacji "B."

z siedzibą w G.

przeciwko Gminie Miasta G.

o uznanie czynności prawnych za bezskuteczne,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 29 kwietnia 2015 r.,

skargi kasacyjnej strony pozwanej

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 30 października 2013 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w G., po ponownym rozpoznaniu sprawy, wyrokiem z dnia 29 stycznia 2013 r. oddalił powództwo Fundacji „B.” w G. o uznanie za bezskuteczne, złożonych w dniach 19 i 30 grudnia 2005 r. przez jej dłużnika Klub Sportowy „W.” w G., oświadczeń o zrzeczeniu się prawa wieczystego użytkowania oznaczonych gruntów oraz prawa własności znajdujących się na tych gruntach budynków i budowli.

Sąd Apelacyjny uchylając wyrok Sądu Okręgowego z dnia 16 czerwca 2011 r. wyjaśnił, że skutkiem zrzeczenia się prawa wieczystego użytkowania jest wygaśnięcie tego prawa, przy czym nie jest on uzależniony od dokonania konstytutywnego wpisu do księgi wieczystej. Przyjął nadto, że chociaż zrzeczenie się prawa wieczystego użytkowania nie jest czynnością przysparzającą na rzecz osoby trzeciej, to dopuszczalne jest jej zaskarżenie jeżeli spełniona są przesłanki tożsamości waloru majątkowego, który wyszedł z majątku dłużnika z tym, który nabyła osoba trzecia oraz braku możliwości jego nabycia bez uprzedniego zrzeczenia się prawa przez dłużnika.

Ponownie rozpoznając sprawę Sąd Apelacyjny zaakceptował ustalenia Sądu pierwszej instancji, natomiast nie podzielił dokonanej oceny prawnej. Ustalił, że Klub Sportowy „W.” w G. jako użytkownik wieczysty nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa, położonych w G. przy ul. Z. nr [...] (kw [...]) i przy ul. P. nr [...] i [...] (kw [...]) oraz właściciel posadowionych na nich budynków i budowli złożył w dniu 19 grudnia 2005 r., z powołaniem na art. 179 k.c., w formie aktów notarialnych, dwa oświadczenia o zrzeczeniu się prawa użytkowania wieczystego tych nieruchomości i prawa własności budynków oraz budowli. GKS „W.” był zadłużony u wielu podmiotów, sprzedawał niektóre nieruchomości, prawo wieczystego użytkowania było obciążone hipotekami i prowadzona była egzekucja.

Wyrokiem z dnia 11 września 2006 r. sygn. [...] Sąd Okręgowy w G. zasądził od GKS „W.” na rzecz powódki kwotę 407.150 zł z tytułu rozliczeń wskutek

rozwiązania umowy użyczenia powódce budynku strzelnicy zawartej przez strony w dniu 2 listopada 1998 r.

W operacie szacunkowym sporządzonym w dniu 26 października 2009 r. wartość prawa własności nieruchomości przy ul. Z. wynosiła 15.854.790 zł a wartość prawa wieczystego użytkowania oszacowano na kwotę 9.728.499 zł, zaś w operacie z 2002 r. wartość nieruchomości przy ul. P. oszacowano na kwotę 11.836.800 zł.

Decyzją z dnia 5 listopada 2008 r. Wojewoda [...] orzekł na podstawie art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 10 maja 1990 r. Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych (Dz. U. Nr 32, poz. 191 ze zm.) w zw. z art. 5 ust. 4 tej ustawy, na wniosek Prezydenta Miasta G., o nieodpłatnym przekazaniu na własność Gminy Miasta G. nieruchomości oznaczonej jako działka nr 143/17 położonej przy ul. P.

Skarb Państwa jako właściciel i Gmina Miasta G. jako użytkownik wieczysty zawarli w dniu 18 grudnia 2009 r. umowę sprzedaży nieruchomości przy ul. Z. za kwotę 612.629,10 zł ustaloną jako cena nieruchomości pomniejszona o 90% bonifikatę naliczoną od różnicy między wartością prawa własności w kwocie 15.854.790 zł a wartością użytkowania wieczystego w kwocie 9.728.499 zł.

Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę, że pozwana Gmina nie jest osobą trzecią w rozumieniu art. 527 k.c., lecz dalszym nabywcą korzyści, do której ma zastosowanie art. 531 § 2 k.c., co nakazuje dokonanie w pierwszej kolejności oceny zasadności żądania w aspekcie przesłanek określonych w art. 527 k.c. w stosunku do Skarbu Państwa, a w razie pozytywnej odpowiedzi, oceny zasadności żądania w stosunku do pozwanej Gminy na podstawie art. 531 § 2 k.c. Podzielając pogląd wyrażony przez poprzedni skład tego Sądu odnośnie do dopuszczalności zrzeczenia się użytkowania wieczystego w drodze oświadczenia złożonego w formie aktu notarialnego przez użytkownika wieczystego i skutku zrzeczenia w postaci wygaśnięcia prawa wieczystego użytkowania wraz ze związanym z nim prawem własności budynków wskazał, że beneficjentem takiego zrzeczenia jest Skarb Państwa jako właściciel nieruchomości a uzyskanie korzyści polegało na zwolnieniu nieruchomości z prawa wieczystego użytkowania i na nabyciu własności

obiektów stanowiących własność użytkownika wieczystego. Sąd drugiej instancji za niewątpliwą uznał korzyść uzyskaną wskutek czynności dłużnika powódki w sposób bezpłatny, bez uzyskania ekwiwalentu, co usunęło spod rozważań wymóg wiedzy Skarbu Państwa o działaniu dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli lub możliwości dowiedzenia się o tym przy zachowaniu należytej staranności (art. 528 k.c.). W świetle art. 527 § 2 k.c. spełniona została również przesłanka działania dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli; wierzyciel został bowiem pozbawiony możliwości skierowania egzekucji do składników jego majątku, a zważywszy na ustalenie stanu zadłużenia dłużnika wobec wielu podmiotów miał on świadomość, że skutkiem czynności zrzeczenia będzie powiększenie stanu niewypłacalności. Z punktu widzenia uzyskania korzyści przez Skarb Państwa zachodzi zarówno tożsamość waloru majątkowego (rozumianego jako tożsamość przedmiotów objętych różnymi prawami podmiotowymi), który wyszedł z majątku dłużnika i który wszedł do jego majątku jak i brak możliwości nabycia tego waloru bez uprzedniego zrzeczenia się przez dłużnika prawa użytkowania wieczystego. Z tych względów Sąd Apelacyjny uznał za uzasadniony zarzut naruszenia art. 527 w zw. z 179 k.c.

Oceniając zasadność roszczenia w stosunku do pozwanej Gminy w świetle art. 531 § 2 k.c. Sąd drugiej instancji uznał za trafne stanowisko, że nabyła ona od Skarbu Państwa nieodpłatnie składniki majątkowe. Odnośnie do nieruchomości opisanej w księdze wieczystej [...] nabytej na podstawie decyzji Wojewody [...] z dnia 5 listopada 2008 r. okoliczność ta wynika wprost z treści decyzji. W wypadku natomiast nieruchomości wpisanej w księdze wieczystej [...] podstawę jej nabycia stanowi wprawdzie formalnie umowa sprzedaży ale z uwagi na relację między zapłaconą ceną (612.629,10 zł) a wartością nieruchomości (15.854.790 zł) oraz na okoliczność, że faktycznie pozwana nie była wieczystym użytkownikiem nieruchomości i zapłaciła cenę w wysokości niespełna 4% wartości nieruchomości uznał, że umowa miała mieszany charakter i w zdecydowanej części była bezpłatna, co pozwala na jej uznanie za nieodpłatne nabycie korzyści w okolicznościach objętych dyspozycją art. 527 k.c. Ponieważ osoba trzecia (Skarb Państwa), w stosunku do której spełnione zostały przesłanki skargi pauliańskiej, nieodpłatnie rozporządziła uzyskaną korzyścią na rzecz pozwanej Gminy, uzasadnione było

uwzględnienie powództwa wobec tego podmiotu na podstawie art. 531 § 2 k.c. w zw. z art. 527 k.c.

W skardze kasacyjnej pozwana Gmina Miasta G. wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu. W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej zarzuciła naruszenie przez błędną wykładnię art. 527 § 1 k.c. i w jej wyniku niewłaściwe zastosowanie art. 527 § 1, 527 § 2, 528 i 531 § 2 k.c. Naruszenie przepisów postępowania mające wpływ na wynik sprawy wywiodła z naruszenia art. 316 § 2 i art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zasadniczym zagadnieniem prawnym podniesionym w skardze kasacyjnej jest dopuszczalność zaskarżenia skargą pauliańską jednostronnej czynności prawnej, jaką jest zrzeczenie się prawa wieczystego użytkowania.

Spory w orzecznictwie dotyczące, wobec braku regulacji w kodeksie cywilnym, możliwości zrzeczenia się wieczystego użytkowania zostały usunięte uchwałą Sądu Najwyższego z dnia 8 września 1992 r., III CZP 89/92, OSNC z 1993 r., nr 4, poz. 53, w której wyrażono pogląd, że jest to dopuszczalne na podstawie stosowanego w drodze analogii art. 179 § 1 k.c., jeżeli stosowne oświadczenie zostało złożone w czasie jego obowiązywania, a jego skutkiem jest wygaśnięcie prawa z chwilą złożenia oświadczenia bez potrzeby dokonywania wpisu w księdze wieczystej. Ta linia orzecznictwa była kontynuowana w wyrokach z dnia 31 stycznia 2002 r., IV CKN 1325/00, nie publ., z dnia 16 stycznia 2009 r., V CSK 259/08 OSNC-ZD z 2009 r., nr 7 poz. 11, M. Prawn. z 2010 r., nr. 8 poz. 455-456, w postanowieniu z dnia 4 listopada 2005 r., V CK 784/04, nie publ. oraz dwóch postanowieniach z dnia 30 czerwca 2006 r., V CSK 131/06 i V CSK 133/06, nie publ. i stanowi obecnie dominujący pogląd judykatury w przeciwieństwie do stanowiska przyjmującego za podstawę prawną zrzeczenia się prawa wieczystego użytkowania art. 246 k.c., którego zastosowanie czyni dla jego wygaśnięcia koniecznym wykreślenie prawa z księgi wieczystej (postanowienie z dnia 24 sierpnia 2005 r., II CK 34/05, OSNC z 2006 r., nr 7-8, poz. 125, uchwały z dnia 19 maja 2006 r., III CZP 26/06, OSNC z 2007 r., nr 3, poz. 39 i z dnia

23 sierpnia 2006 r., III CZP 60/06, OSNC z 2007 r., poz. 81, postanowienie z dnia 24 lipca 2008 r., IV CSK 133/08).

W świetle art. 527 § 1 k.c. przedmiotem uznania za bezskuteczne mogą być tylko dokonane ważne czynności prawne dłużnika zarówno jednostronne, jak i dwustronne, odpłatne lub nieodpłatne. Ponieważ przesłanką skargi jest dokonanie czynności prawnej z pokrzywdzeniem wierzycieli, a więc czynności której skutkiem jest niewypłacalność dłużnika albo niewypłacalność w wyższym stopniu (art. 527 § 1 i 2 k.c.), zaskarżone mogą być czynności rozporządzające albo czynności o podwójnym skutku zobowiązująco – rozporządzającym. Pojawiły się też poglądy doktryny o dopuszczalności zaskarżenia zaniechania dokonania czynności prawnej, o ile nosi cechy oświadczenia woli. Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 15 października 1999 r., III CKN 388/98, OSN z 2000 r., nr 4, poz. 75, z dnia 7 marca 2003 r., I CKN 103/01, PB z 2003 r., nr 10, z dnia 15 czerwca 2005 r., IV CK 806/04, nie publ., z dnia 29 listopada 2006 r., II CSK 250/06, OSN z 2007 r., nr 10, poz. 155, z dnia 5 grudnia 2007 r., I CSK 221/07, OSNC - ZD z 2008 r., nr 2, poz. 57, uchwale z dnia 17 czerwca 2010 r., OSNC z 2011 r., nr 1, poz. 5 stwierdził, że przedmiotem zaskarżenia mogą być także umowy najmu, dzierżawy lub leasingu, umowa spółki handlowej w części dotyczącej pokrycia przez dłużnika udziału w spółce, czynności procesowe takie, jak ugoda, zrzeczenie się roszczenia, cofnięcie pozwu, czy zgodny wniosek dłużnika i pozostałych uczestników postępowania o podział majątku wspólnego, dział spadku i zniesienie współwłasności oraz czynności prawne poręczyciela.

Co do zasady zaskarżona może być czynność prawna, której skutkiem jest z jednej strony zmniejszenie majątku dłużnika dlatego, że coś z majątku ubyło albo do niego nie weszło, a z drugiej strony korzyść uzyskana przez osobę trzecią, a więc czynność prawna przysparzająca - powodująca zwiększenie aktywów albo zmniejszenie pasywów tej osoby bądź nabycie prawa lub rzeczy albo zwolnienie z obowiązku.

Zrzeczenie prawa stanowi czynność rozporządzającą ale nie jest przysporzeniem, nie powoduje bowiem bezpośredniego skutku w postaci uzyskania korzyści przez osobę trzecią z uwagi na ewentualne nabycie pierwotne tego prawa. Doktryna dopuszcza jednak wyjątek od tej zasady w wypadku, gdy istnieje związek

pomiędzy zrzeczeniem się prawa a uzyskaniem korzyści przez osobę trzecią, która pośrednio zostaje wzbogacona wskutek nabycia prawa lub przedmiotu, który wyszedł z majątku dłużnika. Wskazuje się na konieczność tożsamości waloru majątkowego, który z majątku dłużnika wyszedł z tym, który nabyła osoba trzecia oraz na brak możliwości jego nabycia bez uprzedniego zrzeczenia się prawa przez dłużnika.

Pojęcie „korzyści majątkowej”, o którym mowa w art. 527 § 1 k.c., nie jest tożsame z pojęciem „przysporzenia majątkowego”, aczkolwiek oba pojęcia mają wymiar majątkowy. Przy ocenie przesłanek uznania czynności prawnej za bezskuteczną jest ono rozumiane szeroko – zarówno jako nabycie prawa majątkowego o określonej wartości, jak i zwolnienie ze zobowiązania, którego wartość należy oceniać w zestawieniu z treścią obowiązku, z którego osoba trzecia jest zwalniana. Pojęcie to należy wyklądać w aspekcie przesunięcia majątkowego - wyjścia prawa lub rzeczy z majątku dłużnika lub unicestwienia obowiązku obciążającego osobę trzecią; uszczuplenie majątku dłużnika w wymiarze wartościowym odpowiada korzyści osoby trzeciej, także liczonej w wymiarze wartościowym. Obejmuje ono również zwolnienie nieruchomości stanowiącej własność osoby trzeciej od obciążenia ograniczonym prawem rzeczowym lub prawem wieczystego użytkowania (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 7 grudnia 1999 r., I CKN 287/09, z dnia 17 czerwca 2004 r., V CK 619/03 - nie publ.).

Skutkiem prawnym zrzeczenia się prawa wieczystego użytkowania oraz prawa własności budynków znajdujących się na gruncie objętym tym prawem jest wygaśnięcie obu praw. Nabycie prawa własności budynków przez właściciela nieruchomości ma charakter pierwotny a wygaśnięcie prawa wieczystego użytkowania następuje wskutek konfuzji, więc zrzeczenie nie może wywrzeć bezpośredniego skutku przysporzenia w majątku osoby trzeciej. Nie oznacza to jednak, że właściciel gruntu nie uzyskuje wskutek zrzeczenia żadnej korzyści w rozumieniu art. 527 k.c.; korzyścią tą jest bowiem zwolnienie nieruchomości od obciążenia wieczystym użytkowaniem i odzyskanie pełnego władztwa nad nią w zakresie określonym w art. 140 k.c. mające wymiar wartościowy oraz uzyskanie prawa własności budynków, poprzednio stanowiących własność wieczystego użytkownika. W zakresie prawa własności budynków zachodzi więc tożsamość

przedmiotowa i wartościowa przedmiotu zrzeczenia i korzyści, a w zakresie prawa wieczystego użytkowania tożsamość wartościowa wynikająca ze zwolnienia właściciela z obciążenia nieruchomości, powodującego wzrost wartości (tu około sześć milionów złotych) i odzyskania możliwości rozporządzania nieruchomością. Korzyść uzyskana przez właściciela nieruchomości pozostaje w związku z dokonaną czynnością zrzeczenia prawa i bez tego zrzeczenia nie powstałaby w majątku osoby trzeciej. Przyjąć należy zatem, że czynność prawna zrzeczenia prawa wieczystego użytkowania i prawa własności budynków dłużnika, wywiera skutek rozporządzający w postaci wyjścia tych praw z majątku dłużnika i pośredni skutek przysparzający w majątku właściciela nieruchomości jako osoby trzeciej. Nie można pominąć, że w tym wypadku oczywisty jest zamiar dłużnika dokonania przesunięcia majątkowego. Nieskutecznie też skarżący nawiązuje do art. 532 k.c., bo pojęcie „ przedmioty majątkowe” ma szerszy zakres niż wskazywałaby to literalna wykładnia i dotyczy również praw zbywalnych, a nadto powiązanie zaspokojenia wierzyciela z przedmiotami majątkowymi oznaczać w tym wypadku będzie powiązanie zaspokojenia z nieruchomością, w którą inkorporowana została korzyść. Ponadto pojęcie „korzyść” w rozumieniu art. 527 k.c. należy ujmować znacznie szerzej, niż pojęcie „ przedmioty majątkowe”, o którym mowa w tym przepisie. Ścisłe powiązanie korzyści uzyskanej przez osobę trzecią z rzeczami będącymi przedmiotem praw objętych zrzeczeniem pozwala także na przyjęcie, że w razie dalszego rozporządzenia prawem własności nieruchomości i budynków przez osobę trzecią następuje także rozporządzenie korzyścią (art. 531 § 2 k.p.c.).

Nieskuteczny jest zatem zarzut naruszenia wskazanych przepisów prawa materialnego w zakresie, a jakim skarżący kwestionuje wykładnię art. 527 k.c. dokonaną przez Sąd drugiej instancji co do dopuszczalności zaskarżenia czynności prawnej zrzeczenia się prawa wieczystego użytkowania i prawa własności budynków i zastosowanie art. 527 § 1, 528 k.c. oraz art. 531 § 2 k.c. w odniesieniu do nieruchomości położonej przy ul. Z.

Umknęło uwadze Sądu drugiej instancji, że rozporządzenie korzyścią uzyskaną przez osobę trzecią może nastąpić przez każdą czynność prawną rozporządzającą, w wyniku której osoba, na rzecz której rozporządzenie nastąpiło staje się następcą prawnym osoby trzeciej pod tytułem szczególnym (art. 531 § 2

k.c.). Z dokonanych ustaleń wynika, że osoba trzecia (Skarb Państwa) orzekł w formie decyzji administracyjnej o nieodpłatnym przekazaniu na własność Gminy nieruchomości położonej przy ul. P. (w uzasadnieniu Z. ze wskazaniem innego numeru księgi wieczystej) na podstawie art. 18 ust. 1 w zw. z art. 5 ust. 4 ustawy z dnia 10 maja 1990 r. Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych (Dz. U. Nr 32, poz. 191 ze zm.). Artykuł 5 ust. 4 ustawy nie daje możliwości generalnego przysporzenia gminom majątku a wiąże możliwość przekazania gminie mienia innego, niż wymienione w ustępach poprzednich, z wykazaniem przez gminę związku z realizowanymi zadaniami. Brak motywów w zakresie wyjaśnienia przyczyn, dla których Sąd drugiej instancji zakwalifikował tę decyzję administracyjną jako rozporządzenie w rozumieniu art. 531 § 2 k.c. uchyla spod kontroli kasacyjnej ocenę prawidłowości rozstrzygnięcia.

Z tych przyczyn nie można również odeprzeć zarzutu naruszenia art. 316 § 1 i 177 § 1 pkt 1 k.p.c. W toku postępowania apelacyjnego, po zamknięciu rozprawy, pozwana złożyła pismo informujące o toczącym się postępowaniu z powództwa GKS „W.” o uzgodnienie z rzeczywistym stanem prawnym treści ksiąg wieczystych prowadzonych dla nieruchomości, których dotyczyło oświadczenie o zrzeczeniu się prawa wieczystego użytkowania i prawa własności budynków poprzez wpisanie w dziale II jako wieczystego użytkownika powoda. W podstawie faktycznej powództwa wskazano na bezwzględną nieważność czynności prawnej oświadczenia o zrzeczeniu się praw. Skargą pauliańską mogą być zaskarżone tylko ważne czynności prawne, bo sankcja nieważności bezwzględnej wyprzedza i pochłania sankcję względnej bezskuteczności. Uzasadnienie zaskarżonego wyroku nie zawiera wyjaśnienia przyczyn zakończenia postępowania mimo uzyskania informacji i uznania jej za okoliczność nieistotną dla rozstrzygnięcia (art. 316 § 2).

Z tych względów orzeczono jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c.